

JEGYZETEK

A *Kossuth fia* című könyvet Krúdy két tárcaregényéből állítottuk össze, címét pedig Krúdy egyik publicisztikai írásának éléről kölcsönöztük. A két regény szorosan kapcsolódik egymáshoz, nemcsak a mindkettőben azonos főhős, Kossuth Ferenc személye miatt, hanem azért is, mert szinte napnyi pontossággal kiegészítik egymás cselekményét: míg *A Kossuth-fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye* Kossuth nagyobbik fiának életéről, hazatéréséről, itthoni fogadtatásáról, politikusi pályájának első, kissé bizonytalan lépéseiről tájékoztatja az olvasót, addig a *Kossuth-fiúk Ferenc József árnyékában és fényében* Kossuth Ferenc politikai karrierjét kíséri figyelemmel a képviselővé választástól a miniszteri bársonyszék elfoglalásáig. Feltételezhető, hogy Krúdy maga is összefüggő egésznek tekintette a két regényt.

A Kossuth-fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye az *Esti Kurír* című napilapban jelent meg huszonhat folytatásban, 1931. november 13-tól december 13-ig. Egyéb kiadása mindmáig nem volt.

A Kossuth-fiúk Ferenc József árnyékában és fényében nem jelent meg az író életében sehol sem. Fennmaradt egy kéziratot teljes példánya és hiányos, gépiratos másolati példá-

nya, amelyet Krúdy saját kezűleg javított. Mindkét anyag az író lányának, Krúdy Zsuzsának birtokában van. 1943-ban azonban a kéziratokat Krúdy özvegye átmenetileg Lukács Gyula újságíró rendelkezésére bocsátotta, hogy azt sajtó alá rendezhesse. Ennek eredményeképpen jelent meg *A magyar Sasfiók* című „posztumusz Krúdy-regény” 1943-ban, a Fővárosi Könyvkiadó KFT. kiadásában. A kiadvány nem tekinthető hitelesnek: Lukács Gyula az eredeti szöveget – szinte megszámlálhatatlan helyen – kisebb-nagyobb mértékben átszilizálta, a cselekmény sorrendjét önkényesen megbontotta vagy megváltoztatta, több kisebb részletet elhagyott belőle, egy-két esetben viszont saját fogalmazású betoldásokkal egészítette ki, a fejezetcímeket átfogalmazta, megszüntette stb. Ilyen módon *A magyar Sasfiók* – bár tagadhatatlanul Krúdy kéziratán alapul – egészében mégsem tekinthető Krúdy-regénynek.

A jelenlegi sajtó alá rendezés szöveghűségre törekedett, csak a nyilvánvaló sajtóhibákat, elírásokat korrigálta, ez utóbbiakat is főleg akkor, ha a regény más helyein Krúdy a helyes, pontos változatot is leírta.

Az író feltehetőleg *A Kossuth-fiúk Ferenc József árnyékában és fényében* (kiadványunkban: *Második könyv*) című kéziratát is napilapban való folytatólagos közlésre szánta, erre utalnak a gyakran – néha oldalanként – előforduló, összegző alcímek: ugyanilyeneket alkalmazott az *Esti Kurír*-ban megjelent folytatásokban is. Ezeket az alcímeket mindkét regényben a fejezetcímek alatt soroljuk föl – eltérően az eredetitől –, hogy a regény olvasását zavartalanabbá tegyük.

Ugyancsak a folytatásokban, újságban való megjelentetésre való törekvés irattathatta Krúdyval *A Kossuth-fiúk Ferenc József árnyékában és fényében (Második könyv)* első fejezetét is, amely az *Esti Kurír*-ban közölt regény néhány részletét, motívumát ismétli meg. A fejezetet – néhány oldal kivételével: ezekben szó szerinti ismétlések voltak – mindkét regény elé helyeztük, *Előhang* címmel. Ily módon megőriztük e fejezet legértékesebb lapjait, s egyúttal a két regény cselekményének törés nélküli illeszkedését is elősegítettük. (Ezenkívül két kisebb – néhány mondatos szövegrészt kiemeltünk a kéziratból, félreérthető megfogalmazásuk miatt.)

*

Magyarázó jegyzeteket csak azokhoz az idegen szavakhoz fűzünk, amelyek a szövegösszefüggés megértéséhez nélkülözhetetlenek. Ugyanígy csak azoknak a történelmi személyiségeknek adatait közöljük, akiknek valamilyen értelemben fontos szerepük van a regényben. A közölt életrajzi adatok csak a regény cselekményének idejét követik, s általában nem térnek ki az 1906 utáni eseményekre.

16. oldal

PULSZKY FERENCET – Pulszky Ferenc (1814–1897): politikus, régész, művészettörténész. 1848-ban pénzügyi államtitkár, majd diplomáciai szolgálatba Londonba megy. 1866-ig emigrációban él Londonban, majd Firenzében. Hazatérése után a Deák-párthoz csatlakozott, képviselő lett.

HENTALLER LAJOST – Hentaller Lajos (1852–1897): újságíró, 1881-től függetlenségi párti programmal országgyűlési képviselő. Kossuth Ferenc életrajzírója.

18. oldal

MEGISMERKEDVÉN ATYJA RÉGI BARÁTJÁVAL, PULSZKY FERENCCEL – értelemszerűen: *újra* megismerkedvén, hiszen a Kossuth-fiúk az emigrációs évekből már ismerték a Pulszky-családot, mint ez a regény későbbi fejezeteiből is kitetszik.

22. oldal

GRÓF APPONYI ALBERT – a korszak jelentős konzervatív politikusa (1846–1933). A Nemzeti Párt vezetője, később a Szabadelvű Párt tagja. 1903 novemberében kilép a Szabadelvű Pártból, s újra megalakítja a Nemzeti Pártot. 1905 januárjában pártjával együtt csatlakozik a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi és 48-as Párthoz. A koalíció vezérbizottságának tagja.

23. oldal

FERENC FIAM . . . TÖBBSZÖR MEGFORDULT MÁR BUDAPESTEN – nyilvánvaló elírás: Kossuth Ferenc, mint ezt Krúdy e regényben többször is leírja, apja halála után járt először Magyarországon.

24. oldal

GÜNTHER ANTALLAL . . . A TISZAESZLÁRI PÖRRŐL BESZÉLGETETT KOSSUTH LAJOS – 1883. június 18-án kezdődött meg Nyíregyházán a per tárgyalása, „amely tárgyalás hivatva volt eldönteni, vajon »vallásszertartási« célból ölték meg Tiszaeszláron a zsidók Solymosi Esztert?” (Krúdy: *A tiszaeszlári Solymosi Eszter*, Magvető, 1975.) A tárgyalás során bebizonyosodott a vád képtelensége, s a vádlottakat fölmentették.

25. oldal

AMA VÁRADY GÁBOR – Várady Gábor (1820–1906): részt vett a szabadságharcban, utána emigrációba ment, majd kegyelmet kapott, és hazatért. Máramaros alispánja, országgyűlési képviselő, egy időben a képviselőház alelnöke.

30. oldal

OSZTÉRIÁKBAN – osteria (olasz szó) = kisvendéglő, kocsmá.

35. oldal

GRACZA GYÖRGY – (1856–1908), újságíró, író, a *Budapest* című napilap felelős szerkesztője. Több munkát írt az 1848/49-es szabadságharcról. Itt *Az 1848–49-i magyar szabadságharc története* című, 28 füzetben, 1894-ben megjelenő művéről van szó.

RÁKOSI JENŐ – (1842–1929) író, hírlapíró, nacionalista politikus, a Népszínház igazgatója. Megalapította és a század vég legtekintélyesebb napilapjává tette a *Budapesti Hírlap*-ot. Ezenkívül számos más újságot szerkesztett. A politikában Apponyi, majd Tisza István törekvéseit támogatta.

36. oldal

TISZA KÁLMÁN – (1830–1902) a múlt század hatvanas éveiben a „felirati” Deák-párttal szemben a „határozati” párt tagja, majd irányítója. 1875-ben megszervezi a Szabadelvű Pártot, amely harminc éven át kormányozza az országot. Eközben tizenöt évig (1875–1890) miniszterelnök, s hosszabb-rövidebb ideig különböző miniszteri tárcák élén is áll.

A HONVÉDEK SZÁMÁRA ÖSSZEGYŰLT SZIVARVÉGEKET – ugyanezt a „szivarvég-anekdótát” többek között Krúdy *Az utolsó negyvennyolcas honvéd . . .* című írásába is belefog-

lalta. Megjelent a *Világ* 1925. április 26-i számában (kötetben: *Régi pesti históriák*, Magvető, 1967.).

ÍGY 1894-BEN IS . . . – a bekezdésben szereplő politikusok közül csak azoknak életrajzi adatait közöljük, akik a regényben még további szerepet játszanak:

BÁNFFY DEZSŐ – báró (1843–1911), erdélyi kisbirtokos mágnás. 1891-ben a képviselőház elnöke lesz, s e funkciójában is a Szabadelvű Párt politikáját folytatja. 1894-ben általános felháborodást keltett, hogy Kossuth Lajos temetése idején elutazott a fővárosból, hogy ne legyen kénytelen megjelenni rajta. 1895-ben a király miniszterelnökké nevezte ki. Az általa vezetett 1896-os választások minden addigit felülmúlóan brutálisak és korruptak voltak. Az ellenzéki pártok 1899-ben lemondásra kényszerítik: királyi főudvarmester lesz. 1904-ben csatlakozik az ellenzékhez, sőt egyik vezetője lesz, s mint ilyen élesen támadja a Tisza István-kormányt. 1906-ban, még a koalíciós kormány ki-nevezése előtt, kiválik a koalícióból.

WEKERLE SÁNDOR – (1848–1921) a dualizmus legismertebb pénzügyi szakembere, pénzügyminiszter. 1892–95-ben miniszterelnök: Magyarország első polgári származású kormányfője. Számos pénzügyi reform, valamint az egyházpolitikai törvények megalkotása fűződik miniszterelnökségéhez. 1906 áprilisában a király megbízza a koalíciós kormány megalakításával, amelynek élén 1910 januárjáig állt.

PODMANICZKY FRIGYES – (1824–1907) politikus, író. Részt vett a szabadságharcban, a bukás után besorozták közkatonának. 1850-től szépirodalmi munkásságot folytat. 1861-től 1906-ig országgyűlési képviselő. 1873 és 1905 között a

Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, közben tíz évig az Operaház, illetve a Nemzeti Színház intendánsa. 1889-től megszűnéséig (1905) a Szabadelvű Párt elnöke. Krúdy számos írásának hőse, amelyek egybegyűjtve megjelentek a Szépirodalmi Könyvkiadónál (*Budapest völegénye*, 1973.)

PULSZKY ÁGOSTON – (1846–1901) Pulszky Ferenc fia, jogfilozófus, szociológus, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, Eötvös Loránd Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumának államtitkára. Egyik megalapítója a Társadalomtudományi Társaságnak.

37. oldal

HELFFY IGNÁC – (1830–1897) újságíró, politikus. 1848–49-ben Kossuth irodájában dolgozott. 1854-ben Olaszországba költözött. Ő tette közzé (egy milánói lapban, melynek több évig szerkesztője volt) Kossuth Duna-konföderációs tervét 1862-ben. 1870-ben tér haza, a függetlenségi pártmozgalom egyik vezére lesz. Sajtó alá rendezte Kossuth emigrációs iratait.

JUSTH GYULA – (1850–1917) liberális szellemű függetlenségi politikus, Justh Zsigmond író bátyja. 1891-től a Függetlenségi Párt alelnöke, az 1893-ban megalakult Függetlenségi és 48-as Párt elnöke. 1895-ben lemond tisztségéről Kossuth Ferenc javára, de az ellenzéki politikában betöltött vezető szerepe megmarad (pl. a Bánffy megbuktató parlamenti harcok vezetésében).

38. oldal

WEKERLE EGYHÁZPOLITIKAI JAVASLATAINAK – e liberális szemléletű indítványok célja a klérus túlkapásainak megátolása volt, de a közjogi alapon szervezendő független-

ségek egységének megbontására is fel akarták használni őket.

KÁROLYI GÁBOR GRÓF – (1841–1895) függetlenségi politikus. A hatvanas évek elejétől 1884-ig külföldön élt, eközben megismerkedett a 48-as emigráció számos tagjával, így Kossuth Lajossal is. 1866-ban Klapka poroszországi légiójának önkéntese. 1887-től szélsőbaloldali programmal országgyűlési képviselő. Nevezetes volt gunyoros, ironikus parlamenti közbeszólásairól.

39. oldal

EÖTVÖS KÁROLYNAK (AKINEK EÖTVÖS-PÁRT . . .) – Eötvös Károly (1842–1916): író, újságíró, ügyvéd, függetlenségi politikus. Politikai elgondolásaiban a reformkori liberalizmus követőjének mutatkozik. 1883-ban a tiszaezlári per vádlottainak védője. 1892-ben a függetlenségi pártkör elnöke, de hamarosan csoportjával együtt (Eötvös-párt) elkülönül a párttól; nem csatlakozik az 1893-ban megalakult Függetlenségi és 48-as Párthoz. 1895-ben egyesül a kettészakadt párt Justh-féle frakciójával, amely ekkor már Kossuth Ferenc elnöklete alatt állt.

Krúdy *A tiszaezlári Solymosi Eszter* című regényén kívül is többször írt Eötvös Károlyról. *A vajda* című, 1926-ban megjelent írásában például jellemző portrét rajzol róla (kötetben: *Írói arcképek I.*, Magvető, 1957.).

MADARÁSZ JÓZSEF – (1814–1915) 1848–49-ben bátyjával, Madarász Lászlóval együtt a nemesi radikális baloldal tagja. A szabadságharc bukása után kilenc évig raboskodott Kufsteinben. 1859-ben meglátogatta bátyját Amerikában, Kossuthot Londonban. 1861-től negyvennyolcas,

illetve függetlenségi képviselő, 1915-ig tagja a képviselőháznak, több ízben pedig korelnöke.

40. oldal

POLÓNYI GÉZÁT – Polónyi Géza (1848–1920): függetlenségi politikus, ügyvéd, a koalíciós kormányban (1906) miniszter. A függetlenségi politika jobbszárnyának képviselője.

41. oldal

SALAMON ÖDÖN – (1864–1903) a függetlenségi *Egyetértés* publicistája. Figurája Krúdy több regényében felbukkan pl.: *Bródy Sándor vagy a nap lovagja* (1925–27. Kötetben az *Írói arcképek*-ben jelent meg, 1957-ben), *Hét Bagoly* (1922).

45. oldal

HERMAN OTTÓ – (1837–1914), nemzetközileg elismert természettudós, néprajzkutató, politikus, egyetemi tanár. 1879-től függetlenségi programmal képviselővé választják, megszakítással 1891-ig részt vesz az országgyűlések munkájában. 1893-ban az Eötvös-csoport tizenkét tagjával megalakítja az Országos Függetlenségi Pártot. Kétszer járt Kossuthnál Turinban (1887, 1892).

46. oldal

FIGYELMESSY EZREDES – Figyelmessy Fülöp (1820–1907): a szabadságharcban való részvétele miatt Törökországba menekül. Az emigrációban Kossuth bizalmas embere. Harcol a Garibaldi vezette olasz szabadságharcban, majd az amerikai polgárháborúban. Lincoln elnök lovasezredessé nevezte ki. Később amerikai konzul Brit Guyanában.

BARNA SZEMÉBEN – ezen a helyen eredetileg *szürke szemében* állt a kéziratban, minthogy azonban a regényben többször is szó esik Kossuth Ferenc barna szeméről, a szöveget ehhez igazítottuk.

48. oldal

BENYOVSZKYNÉ – gróf Benyovszky Sándor özvegye. Kossuth Ferenc második felesége 1914 januárjától.

SCHEUCHTHAUER – Scheuthauer Gusztáv (1832–1894): orvos, egyetemi tanár, a kórbonctani intézet igazgatója. A tiszzaeszlári perben a védelem egyik szakértője.

50. oldal

BRÓDY SÁNDOR . . . KARJÁRA HÚZTA A FEKETE KARSZALAGOT – *Rembrandt fejek* című kötetében közli Bródy Sándor azt az írását, amelyet Kossuth Lajos haláláról írt (*Kossuth Lajos utolsó napjai*).

PICHLER GYÖZÖ – Pichler Győzőről *Győző, Magyarország legcsúnyább embere* címmel írt tárcát Krúdy (1927. február 6. *Magyarság*; kötetben: *A tegnapok ködlovagjai*, Szépirodalmi, 1961.)

53. oldal

TIVADAR . . . TURINI LAKOS – Kossuth Lajos mindkét fia már évekkel korábban Nápolyba költözött.

54. oldal

KOSSUTH LAJOS UTCÁNAK NEVEZI – a szóban forgó utca (eredetileg Hatvani utca) nevét a Budapest Enciklopédia (Corvina, 1970.) szerint „1892-ben változtatták meg a száműzetésben élő Kossuth 90. születésnapjára”.

59. oldal

THALY KÁLMÁN – (1839–1909) történész, költő, függetlenségi politikus, Debrecen országgyűlési képviselője. Mint történész leginkább a Rákóczi-korral foglalkozott, az általa közölt kuruc versek egy részét ő maga költötte, s korabeli alkotásokként mutatta be. Az ő sürgetésére, agitációjára hozták haza Rákóczi és bujdosó társai hamvait Törökországból.

63. oldal

II. RÁKÓCZI FERENC FIAIÉ – a regény kéziratában többször is első Rákóczi Ferenc fiait írt az író, így itt is. Ez azonban nyilvánvaló elírás, mert I. Rákóczi Ferencnek csupán egy fia volt, míg II. Rákóczi Ferencnek kettő: József és György. Mindketten gyermekkorukban elkerültek Magyarországról: a Rákóczi-szabadságharc bukása után Bécsben nevelték őket. Mindketten megszöktek Bécsből, de Magyarországra sohasem térhettek vissza.

68. oldal

PONGRÁCZ BÉLA – (?) újságíró, költő. Krúdy regényeiben néha Bonifác Béla néven szerepel (l. *A vörös postakocsi*), de saját nevén is több ízben történik említés róla (pl. a *Hét Bagoly* vagy a *A kékszalag hőse* című regényekben). *A bujdosó P. B.* (Nyugat, 1911. I sz.) és *Aki Petőfit kereste Szibériában* (*Magyarország*, 1927. július 17.) című Krúdy-írásoknak is Pongrácz Béla a hőse. (L. *Írói Arcképek*, II. és *A tegnapi ködlovagjai*, Szépirodalmi, 1961.)

RÁKOSI VIKTORNAK – Rákosi Viktor (1860–1922): írói álneve Sipulusz. Rákosi Jenő öccse. Publicisztikai tevékenysége mellett regényeket és színműveket is írt. 1901-ben függetlenségi programmal követté választották.

70. oldal

RÓZSA-FÉLE VÁLLALAT – Krúdy apósának, Rózsa Jánosnak temetkezési vállalata.

72. oldal

PÁZMÁNDY DÉNES – (1848–1936) függetlenségi politikus, publicista. A függetlenségi ellenzék jobbszárnyához tartozott. Jellemző módon szerepel *A kékszalag hőse* című Krúdy-regényben is: „... Pázmándy Dénes, aki éppen ez

idő tájt vívta nagy hírlapi csatáját a vendéglősökkel a »generálszaft« ügyében. (Pázmándy Dénes mint a magyar közélet nevezetes harcosa, bizonyára rendelkezett olyan államférfiúi és diplomata-tudományokkal, amelyek egyéb törvényhozói teendők elvégzésére is alkalmassá lettek volna. Ámde a magyar sorsnak egy grimasza arra predesztinálta, hogy a hétköznapiokból sohase tudja kiküzdeni magát – harcolt tehát a hétköznapi élet igazságtalanságai ellen, amely igazságtalanságok közé tartozott az a vereshagymás, paprikás húslé, amelyet »generálszaft« név alatt ismertek a pesti vendéglői konyhákban, és minden pecsenyét leöntenek vele.)”

86. oldal

ÖZVEGY SPLÉNYI BÁRÓNÉNAK – Splényi báróné Guyon Richárd tábornok anyósa, Splényi Lajos (Béla?) huszárezredes anyja. Guyon és felesége, valamint Splényi báró a szabadságharc bukása után Törökországba emigráltak.

88. oldal

BAKONYI BUJDOKLÁSÁNAK TÖRTÉNETÉT – Hentaller Lajos 1906-ban megírta Kossuth Ferenc rövid életrajzát, s a *Kossuth Ferenc Harminc parlamenti beszéde* című kötetben publikálta. (Budapest, 1906. Kunossy, Szilágyi és társa kiadóvállalat.)

90. oldal

MEGJÁRTÁK A . . . RÁKÓCZI-FIÚKKAL – II. Rákóczi Ferenc fiai közül az idősebb, József apja halála után a szultán meghívására Rodostóba utazott. A szultán erdélyi fejedelemségre jelölte, s ezért a törökök oldalán részt vett az Erdély elleni 1737/38-as hadjáratban: eközben halt meg. Ezután

a fiatalabb Rákóczi-fiút is jelölni akarta a szultán az erdélyi fejedelmi székbe, ő azonban ezt nem fogadta el.

92. oldal

KÉT KOSSUTH-FIÚ . . . BEJÁRTA SUMLÁT – a Kossuth-gyerekek Ruttkaynéval együtt 1850. június 18-án érkeztek meg szüleikhez, akik 1850. február 4-én hagyták el Sumlát, és áprilisban érkeztek meg Kiutahiába. A Kossuth-fiúk tehát nem Sumlába, hanem Kiutahiába utaztak szüleik után, így nem is „járhatták be” Sumlát.

95. oldal

VERESS SÁNDOR – (1828–1884) mérnök, a szabadságharc leverése után Törökországba ment. 1858-ban Párizsba, onnan Londonba utazott, 1859-ben az olaszok oldalán harcolt. Végül Bukarestben telepedett le, mint vasúti mérnök működött, ő építette az első romániai vasutat. 1878-ban, Budapesten megjelent *A magyar emigráció Keleten I-II.* című munkája, amelyre Krúdy többször is hivatkozik e regény folyamán.

98. oldal

EGY OLASZ IFJÚ – Hentaller Kossuth Ferencről szóló életrajzában is meg van örökítve ez a jelenet, csak ott egy öreg amerikai matróz adja át a könyvet.

99. oldal

KING OF ELOQUENCE – az ékesszólás fejedelme.

104. oldal

SZEMERE BERTALAN – (1812–1869) 1848-ban az első felelős magyar minisztérium belügyminisztere. 1849 áprilisában miniszterelnök. Világos után emigrál (Törökország, Párizs, London), kapcsolatba kerül Marxszal, s a magyar kérdésre vonatkozó információkkal ő látja el ezután. Kos-

suthhal való viszonya feszült, ellenséges. 1856-ben családja elborult elmével hozta haza.

105. oldal

HONESTUS A SUIS VOCATUS – hivatalánál fogva becsületes.

106. oldal

BALASSA JÓZSEF ÍRTA MEG SZÉP KÖNYVÉBEN – Balassa József: *Kossuth Amerikában*, 1931.

107. oldal

IHÁSZ ALEZREDES – Ihász Dániel (1813–1881) honvédtiszt, Kossuth kísérelője az emigrációban. 1859 és 1862 között az Olaszországban harcoló magyar légió parancsnoka, ettől kezdve élete végéig Kossuth mellett maradt.

RÓNAY JÁCINT... EGYKOR KATOLIKUS PÜSPÖK MAGYARORSZÁGON... – (1814–1889) benedekrendi tanár, író, természettudós, a darwinizmus első magyarországi terjesztője. 1849-ben táborigazgató a honvédseregben. 1850-től Londonban él, a Kossuth-fiúkat is tanítja. 1866-ban hazatér, országgyűlési képviselő lesz, 1871 és 1883 között Rudolf trónörökös, illetve Mária Valéria főhercegnő oktatója. Később nagyprépost, majd püspök lett.

108. oldal

AKKORIBAN BÁNYAIGAZGATÓ VOLT – Kossuth Ferenc egyetemi tanulmányainak befejezése után Angliában vasúti mérnök, majd amikor a Kossuth-család Olaszországba költözik, először a Riviérán folyó vasúti építkezés mérnökeként dolgozik, majd Torinóban, később Genovában vasúti felügyeleti hivatalokba kerül. Amikor az angol érdelkségű cesenai kénbánya igazgatását elvállalta, harmincegy éves volt.

109. oldal

PAOLO, FRANCESCA DA RIMINI KEDVESE – Paolo és Francesca legendás szerelmespár. A Malatesta-családtól származó Paolo Francesca férjének testvéröccse volt. A férj meglepte őket, s mindkettőjüket megölte. (Dante *Isteni Színjáték*-ában is szerepel a szerelmespár, a Pokol V. énekében).

115. oldal

AZ Ő ATYJA . . . PÁZMÁNDY DÉNES ELNÖKÖLT AZON A DEBRECENI ORSZÁGGYŰLÉSESEN . . . – ez kétségkívül tévedés. Pázmány Dénes nem követte az országgyűlést Debrecenbe, noha annak addig elnöke volt.

KRAJNA – nagyjából a mai Szlovénia területe.

120. oldal

TISZA ISTVÁN GRÓF – (1861–1918) Tisza Kálmán fia. 1886-tól, képviselővé választásától a 67-es irányzat egyik legelkötelezettebb, legkövetkezetesebb politikusa. A század elején felismerve a Monarchiát fenyegető háborús veszélyt, az erre való felkészülést szorgalmazza. (Ugyanekkor az ellenzék obstrukcióval akadályozza meg a katonaság 25%-os létszámemelésére beterveztett javaslatot, amelyre a király ún. chlopyi hadparancsa a válasz, amely leszögezi, hogy az uralkodó nem adja föl „legfőbb hadúri” jogait.) Mindezzel kapcsolatban Tisza a hárszabályok módosítását sürgeti, amelyet miniszterelnöksége alatt (1903–1905) sikerül is erőszakos úton keresztülvinnie. Éppen a hárszabálymódosítás volt a kiváltóoka pártja (a Szabadelvű Párt) fölbomlásának. Az 1905-ös választásokon pártjával együtt vereséget szenved az egyesült ellenzéktől, de még hónapokig ügyvezető kormányfő. 1906-ban feloszlatja a Szabadelvű Pártot.

120. oldal

PÉCHY TAMÁS – (1828–1897) a szabadságharcban honvéd-őrnagy 1868-tól képviselő, a Szabadelvű Párt tagjaként 1875 és 80 között közlekedésügyi miniszter. Ezután tizenkét évig a képviselőház elnöke.

BATTHYÁNY TIVADAR – (1859–1931) szabadelvű országgyűlési képviselő, majd 1903-ban a Nemzeti Párthoz, 1904-ben a függetlenségekhez csatlakozik. 1903–1904-ben egyik szervezője a vasutassztrájknak. 1905-ben és 1906-ban a koalíció vezérlő bizottságának tagja.

121. oldal

ORSZÁGOS KASZINÓ – Dzsentri-kaszinó.

NEMZETI CASINO – Mágmás-kaszinó.

124. oldal

UGRON-PÁRT – Ugron Gábor függetlenségi pártja. A Negyvennyolcas Függetlenségi Párt erdélyi képviselői csoportja. 1881 óta a Bartha Miklós által megfogalmazott ún. erdélyi program alapján szerveződtek. A nagybirtokos érdekek mellett erőteljes nacionalista irányultság jellemezte őket. 1890-ben kiléptek a pártból, 1893-ban egyesültek a függetlenségi politikusok más csoportjaival (Függetlenségi és 48-as Párt), 1895-ben újra kiléptek. 1904 novemberében csatlakoztak Kossuth Ferenc pártjához az ún. Justh-párthoz.

130. oldal

HEGEDÜS SÁNDOR – (1847–1906) pénzügyi szakember, politikus. Jókai nevelt lányának, Jókay Jolánnak férje. 1875–1905: szabadelvű képviselő. 1899 és 1902 között kereskedelemügyi miniszter.

133. oldal

NEMZETI BIZOTTMÁNY – pontosabban: Nemzeti Igazgatóság.

147. oldal

OKTÓBER HUSZONNYOLCADIKA – Hentaller Kossuth Ferencről szóló életrajza szerint huszonkilencedike volt.

148. oldal

EZT AZ ÁLLÁSPONTOT TETTE MAGÁÉVÁ A FÜGGETLENSÉGI ÉS 48-AS PÁRT – nem az egész párt, csak az Ugron-féle jobbszárnya.

155. oldal

KREITH BÉLA GRÓF – feleségével együtt összegyűjtötte és megalapította az 1848–49-i magyar ereklyemúzeumot.

157. oldal

VÁZSONYI VILMOS – (1868–1926) ügyvéd, politikus, a budapesti kispolgárság érdekeinek, hangulatának szószólója, a Terézváros képviselője. 1894-ben megalapította a Demokratikus Kört. Később demokrata párti programmal országgyűlési képviselő. Fontos szerepe volt az 1904-es vasutassztrájkban. (A tízes évek végén két ízben is miniszter.) Krúdy több ízben írt róla.

159. oldal

LANSZÍROZNI – felvetni, megpendíteni.

166. oldal

AKIK MÉG A SZOKÁSOS CUKORKÁKKAL SEM TÖLTHETTÉK MEG ZSEBEIKET AZ . . . ESTÉLYEN – azaz nem kaptak meghívót a királyi fogadásra.

169. oldal

FELZETEN – a hivatalos kérvény külső, felső lapján.

171. oldal

KOMFORTÁBLIST – egylovas bérkocsit.

„VIKTOR FIAM, VIGYÁZZ MAGYARORSZÁGRA!” – az anekdota Tóth Béla *A magyar anekdotakincs* című gyűjteményes

munkájában is szerepel (címe: „*Pichler, ügyész Magyarországra!*”)

175. oldal

DEBRECENBE ÉRKEZETT – Kossuth Ferenc debreceni látogatásáról Krúdy több írásában is megemlékezik. Ezek közül a két legfontosabb a *Kossuth fia* című (*A tegnapok ködlovagjai* sorozatban megjelent a *Világ* 1925. március 29. számában) és a *Gáspár Imre* című (megjelent a *Virradat* 1918. február 5–7. számában). Ez utóbbi kissé eltér az e regényben vagy a *Kossuth fiá*-ban leírt történettől.

178. oldal

WOLAFKA NÁNDOR – debreceni plébános, nagyváradai kanonok, de nem püspök.

182. oldal

RUDNYÁNSZKY GYULA – (1853–1913) költő, újságíró. Röplapokon jelentette meg szókimondó verseit. Lázítás címén börtönbüntetésre ítélték. 1905-ben kivándorolt Amerikába, ahonnan szegényen, megvakulva tért vissza. L. erről: *Rudnyánszky Gyula, aki a magyar költők közül először járt Amerikában* (Krúdy Gyula írása, megjelent 1927-ben a *Magyarság* című újságban, majd 1957-ben az *Írói arcképek* I. kötetében).

GÁSPÁR IMRE – (1854–1910) újságíró, költő. Pályája elején Reviczky Gyula társaságához tartozott. Több éven át újságszerkesztő Debrecenben. Krúdy többször írt róla (l. a már említett *Gáspár Imre* c. írást vagy a *Gáspár Imre, álnevek lovagja* címűt (megjelent 1923-ban, az 1957-es kiadású *Írói arcképek*-ben szintén megtalálható), de szerepel a *Hét Bagoly* című regényben is.

194. oldal

ÖTVENHÁROM ESZTENDŐS – A Kossuth Ferencről szóló regény megírásának évében (1931) Krúdy maga is 53 esztendő volt. Ezért talán némi önirónia is lappang ezekben a részletekben.

195. oldal

EZ AZ ÁLOMBELI EMBER . . . A KOSSUTH-FIÚ! – A *Győztél, Kossuth* című Krúdy-novellában (1931) ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Bercsényiné eleinte magába az öreg Kossuth Lajosba volt szerelmes, amíg élt, az óriás halála után pedig átvitte szerelmét annak fiaira.

Hogyan konkurrálhatott volna Szindbád egy Kossuth-fiúval? . . . Bercsényiné egy honleány, aki a Kossuth-fiúkat látta vendégül, főzvény nekik töltött káposztát, sütvén lacipecsenyét, és vetvén kényelmes fekvőhelyet az ebéd utáni pihenéshez: nem adhatta alább nőies kegyét, mint egy honvédtábornoknak vagy egy ezredesnek, aki végigszenvedte az emigrációt keleten vagy az Újvilágban.”

202. oldal

IDŐSB. KRÚDY GYULÁT – az író nagyapja, negyvennyolcas honvédtiszt, függetlenségi érzelmű nyíregyházi ügyvéd, a szabolcsi 48/49-es Honvédegylet elnöke. Élete vége felé a budapesti Honvédmenház parancsnoka. Alakját számos Krúdy-írás örökítette meg.

205. oldal

MEZÖSSY LÁSZLÓ – 1848/49-es honvédtiszt, hegyaljavidéki szőlőbirtokos, idősebb Krúdy Gyula barátja, veterántársa.

209. oldal

KHUEN-HÉDERVÁRY – Khuen-Héderváry Károly (1849–1918): konzervatív politikus, miniszterelnök. 1875-től sza-

badelvű képviselő. 1883 és 1903 között horvát bán – kíméletlen eszközökkel harcolt a horvát nemzetiségi mozgalmak ellen. 1903. június 27-én kabinetet alakított, de a Szapáry-ügy (l. a 277. lapon) még ebben az évben megbuktatta. 1904-ben és 1905-ben a király személye körüli miniszter. 209. oldal

SZÉLL KÁLMÁNNAL – Széll Kálmán (1843–1915), Deák-párti, később Szabadelvű Párt-i képviselő. 1875-től 1878-ig pénzügyminiszter, ezután a Jelzálog Hitelbank vezérigazgatója, majd elnöke. 1899-től 1903-ig miniszterelnök, az ellenzék parlamenti viselkedése (obstrukció) buktatta meg. 1906-ban Andrássy Alkotmánypártjához csatlakozik, annak elnöke lesz.

214. oldal

KILÉPTEK A PÁRTBÓL THALY KÁLMÁN . . . – 1895. február 28-án a Függetlenségi és 48-as Párt kettészakadt. Justh és hívei, valamint az 1893-i fúzióban részt nem vett Eötvös-párt Kossuth Ferencet választotta elnökéül, míg az Ugron-párt továbbra is a maga „erdélyi”-programja alapján szervezkedett.

216. oldal

SÜMEGI VILMOS – (1864–1938) újságíró, politikus. Egyik alapítója a *Magyarország* című napilapnak.

VÖRÖS LÁSZLÓ – (1848–1925): 1895-től államtitkár és szabadelvű képviselő. A közúti vasutak kormánybiztosaként végrehajtotta a főváros villamosítását, valamint a földalatti vasút megépítését. 1905–1906-ban a Fejérváry-kormány kereskedelemügyi minisztere.

218. oldal

SZELESS ADORJÁN FELROBBANTOTTA A HENTZI-SZOBROT – a

Hentzi-szobor elleni merényletről Krúdy részletesen írt Inczedy Lászlóról szóló portréjában (1922. október 13. *Világ*, megtalálható az *Írói arcképek* I. kötetében).

219. oldal

KONSTÁBLERT – itt: rendőrt

222. oldal

DEFERÁLNI – meghátrálni.

224. oldal

ANDRÁSSY GYULA GRÓF – ifjabb (1860–1929), politikus, miniszter. 1885-től a Szabadelvű Párt tagjaként országgyűlési képviselő. 1894–95-ben a király személye körüli miniszter, 1898-ban rövid időre kilépett a pártból. 1904-ben ismételten kilépett a Szabadelvű Pártból, és csatlakozott a szövetkezett ellenzékhez. 1905-ben az akkor alakult Alkotmánypárt vezére lett. A koalíciós Wekerle-kormányban (1906-tól 1910-ig) belügyminiszter.

225. oldal

A ZSIDÓ RECEPCIÓ-TÖRVÉNY – az egyházpolitikai törvények közül az elfogadás és törvénybe iktatás sorrendjében a negyedik. (1894-ben törvénybe cikkelyezték a házassági jogról, a gyermekek vallásáról, az állami anyakönyvvezetésről szóló törvényeket. 1895-ben pedig az izraelita vallásnak bevett vallássá nyilvánításáról, valamint a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényeket.)

228. oldal

DOKTOR LUEGERT VÁLASZTJÁK MEG POLGÁRMESTERNEK – Karl Lueger osztrák politikust, a keresztényszocialista mozgalom egyik előharcosát, akinek hevesen antiszemita és magyarellenes propagandája óriási népszerűséget szerzett, 1897. április 14-én választották meg Bécs polgármes-

terévé. Ferenc József azonban hosszú ideig nem erősíti meg hivatalában.

229. oldal

ROMANTIKUS GRÓF – Károlyi Gábor polgári származású nővel kötött házasságot, s vele – családja ellenkezése miatt – külföldön élt.

231. oldal

BÉHÁ – *Budapesti Hírlap*, konzervatív napilap.

233. oldal

HORVÁT SUHANCOK... „MEGGYALÁZZÁK” A MAGYAR ZÁSZLÓT... – Horváth Zoltán a *Magyar századforduló* című könyvében a következők állnak erről: „a millennium ünneplésére készülő magyarokat megdöbbeníti, hogy a nemzetiségek nem hajlandók részt venni az ünnepeken. Sőt, ellenkezőleg, éppen ezt az alkalmat használják fel, hogy sorozatosan és félreismerhetetlen ellenségességgel tüntessenek a magyar uralom ellen.” (51. oldal) Horváth Zoltán később megjegyzi, hogy a nemzetiségek ez idő tájt már nem javítani akartak a magyar államban való helyzetükön, hanem nem akartak Magyarországon élni.

244. oldal

FERENC JÓZSEF KISPOLGÁRI EGYSZERŰSÉGÉRŐL... – erre vonatkozóan I. Krúdy szellemes-ironikus írását: *Mit ebédelt Ferenc József? (A bécsi tányérbűs legendája)*. Megtalálható az *Álmoskönyv* c. kötetben. (Magvető, 1966 és 1974)

ISTEN BÉKÉJE – *treuga dei* = ideiglenes fegyverszünet, olyan időszak, amikor – mint eredetileg: a középkori háborúk során – minden háborúskodást, viszályt szüneteltetni kell.

248. oldal

PULSZKY KÁROLY – (1853–1899), Pulszky Ferenc fia, Ágoston testvére. Művészettörténész, az Országos Képtár igazgatója. Öngyilkos lett.

249. oldal

A BÁNFFY-KORMÁNY VOLT A NEMZETI HARCOK MEGINDULÁSÁNAK ELSŐ OKOZÓJA. – Az 1896-os választások brutálisan törvénytelen lebonyolítása, amely már a Bánffy-kormány működése alatt zajlott le, mozgósította az ellenzékét. Hamarosan megkezdődik az obstrukciók láncolata. (Obstrukció = az ellenzéki gyakorlat a parlamentben, amely napirendi, személyi kérdésekben való végtelenre nyújtott felszólalásokkal megakadályozza a parlamenti többség határozathozatalát.)

252. oldal

FEJÉRVÁRY GÉZA BÁRÓ – Ferenc József bizalmi embere, táborszernagy. 1884-től 1903. június 27-ig honvédelmi miniszter. Majd a király testőrségének („darabont-testőrség”) kapitánya. 1905. január 18-án az uralkodó a parlamenti formák semmibe vételével miniszterelnökké nevezte ki: „darabont-kormány”. Több válság után kormánya véglegesen 1906. április 8-án mondott le.

257. oldal

DÁNIEL BÁRÓVAL – Dániel Ernő báró (1843–1923): konzervatív politikus, pénzügyi szakember, 1895–96-ban a Bánffy-kormány kereskedelmi minisztere. Jelentős szerepe volt a millenáris ünnepségek szervezésében.

260. oldal

JÓSIKA MIKLÓS – valószínűleg Jósika Sámuel báróról

(1848–1923) van szó, ebben az időben ugyanis ő töltötte be a király személye körüli miniszter tiszttét.

269. oldal

AZ ÁPRILIS TIZENEGYEDIKI „NEMZETI ÜNNEP” – a 48-as törvények király általi szentesítésének napja.

271. oldal

ORTH JÁNOS – Orth János János Salvator főherceg felvett neve. J. S. ugyanis „szívügyek miatt” 1889-ben lemondott a hadseregben viselt rangjáról s ezzel együtt főhercegi jogairól, s Fiumében Orth János néven elvállalta egy kereskedelmi hajó kapitányságát. Hajójával együtt eltűnt.

RUDOLF – Rudolf főherceg, Ferenc József egyetlen fia, altábornagy. 1881-ben feleségül vette a belga király lányát Stefániát, később beleszeretett a tizenhét éves Vetsera Mária bárónőbe, akivel együtt – mindmáig nem tisztázott körülmények között – öngyilkosságot követett el.* Krúdy a *Jockey klub* (1925) c. regényében dolgozta fel e történetet. (*Jockey klub*, Magvető, 1964.) Mindkét főherceg halálához, szerelmi románcához számos mendemonda tapadt, halálukat a közvélemény nagy része nem hitte el. Krúdy *Őszi utazás a vörös postakocsin* című regényében Rudolf kísértet-alakját „idézte meg”.

275. oldal

MEG AKARTÁK VESZTEGETNI – ez az ún. Szapáry-féle megvesztegetési kísérlet. Khuen-Héderváry megbízásából Szapáry László gróf tízezer forinttal meg akarta vesztegetni a függetlenségi párt néhány képviselőjét, hogy álljanak el az obstrukciótól. Az ügy a Héderváry-kormány bukását okozta.

293. oldal

A FÜGGETLENSÉGI PÁRT GYŐZÖTT – a győzelem előzményeihez tartozik, hogy 1904. november 18-án Tisza István miniszterelnök az általa már régen szorgalmazott házszabályrevíziót (amely az obstrukció megakadályozását szolgálta) törvénytelenül (zsebkendő-lobogtatással) megszavaztatta. A felháborodott ellenzék a következő ülésnapon feldúlta a képviselőház termét, hogy lehetetlenné tegye az új házszabályok életbe léptetését. Fel kellett oszlatni az országgyűlést. Az ellenzék ugyan győzött az 1905 elején megtartott választásokon, de az egész ügy végül is az abszolutista kormányzási módhoz való visszatérést eredményezte.

294. oldal

A KIRÁLY BESZÉLNI AKARNA KOSSUTH FERENCCEL – *Kossuth Ferenc első találkozása Ferenc Józseffel* címmel 1932-ben újra megírta Krúdy a Kossuth-fiú első kihallgatásának történetét. (Megtalálható a *Régi pesti históriák* című kötetben, Magvető, 1967.)

305. oldal

HÓMÓ RÉGIUSZNAK – homo regius – a király kiküldötte, bizalmas embere, akit megbíz a kényes, nehéz ügyek megoldásával.

309. oldal

KRISTÓFFY – Kristóffy József (1857–1928): szabadelvű politikus, az 1905-ös választásokon győztes koalíció ellenében – mint a Fejérváry-kormány belügyminisztere – a szociáldemokrata vezetőkkel való tárgyalások után az általános titkos választójog bevezetését hirdeti meg a kormány programjának. Célja a koalíció egységének megbontása

volt. Később közreműködött a király és a koalíció meg-
egyeződésének előkészítésében.

312. oldal

A BUDAPESTI MUNKÁSTÖMEGEK . . . 888-AS TÁBLÁIKKAL – a
három nyolcas a munkásság követeléseire, a nyolcórás
munkaidő bevezetésére utalt.

313. oldal

SZEMERE MIKLÓS – (1856–1919) a századforduló jellegzetes
közéleti személyisége, politikus, író. Többször országgyű-
lési képviselő. Politikai és társadalmi röpiratokat írt, s nagy
szerepe volt a magyar lóverseny fejlesztésében.

314. oldal

ZICHY ALADÁR – (1864–1937) nagybirtokos, a katolikus
Néppárt vezére, 1903-tól elnöke. 1905-ben az ellenzék ve-
zérő bizottságának elnöke. Az 1906-ban megalakult We-
ckerle-kormányban a király személye körüli miniszter.

324. oldal

ABER DIE BEDINGUNGEN BLEIBEN – de a feltételek marad-
nak.

326. oldal

ALLES IST HIN – az Oh, du lieber Augustin-nóta visszatérő
sora. Jelentése: minden odavan.

328. oldal

NÉHÁNY REGÉNYT IS ÍRTAK RÓLA – Krúdy számos regényé-
ben szerepeltette főhősként is Szemerét Alvinczi Eduárd
néven (*A vörös postakocsi, Őszi utazás a vörös postakocsin,
Valakit elvisz az ördög. A kékszalag hőse*).

MÉG TÖRÖKORSZÁGBAN IS JÁRT – Krúdy a következőket
írja a *Hét Bagoly* c. regényében: „Szemere Miklóshoz Szücs
pátri (adhat ajánló levelet), akivel együtt vitt kardot Tö-

rökországba.” *A kékszalag hőse*-ben pedig ez áll: „Lufti bey . . . nagy híve volt Alvinczy (azaz Szemere) úrnak, miután az a szultánnak díszkardot vitt fiatalkorában egy ifjúsági küldöttséggel.”

330. oldal

MEGMÉRKÖZZÖN – Potocki „kifosztásának” történetét Krúdy már korábban is elmondta *Szemere Miklós de genere Huba* (1925. *A tegnapok ködlovagjai* című sorozat, megtalálható a hasonló című kötetben, Szépirodalmi, 1961.) és *Szemere Miklós udvartartása* című írásában (1926. *A szobrok megmozdulnak* című kötetben, Gondolat, 1975).

331. oldal

GIMPLIKET – gimpli (a német Gimpel szóból) = együgyű, ügyefogyott, balek.

334. oldal

LENGYEL ZOLTÁN – (1873–1940) ügyvéd, újságíró, 1901-től függetlenségi képviselő. Neves bűnügyi védő, sok nevezetes politikai perben (a vasutasok pere, Rákosi-per, Sallai-Fürst-per stb.) és „szenzációs” bűnperben működött közre. 1907-ben vádat emelt Polónyi Géza – akkor igazságügy-miniszter ellen, s becsületsértésért kilenchavi fogházbüntetésre ítélték, Polónyi lemondott.

336. oldal

„RABONBÁN” – a hamisítványnak bizonyult csíki székely krónika szerint a honfoglaláskori pogány székelyek választott vezére és főpapja. Itt: ironikus célzás Ugron Gábor ősi székely családból való származására, s politikai programjára az ún. „erdélyi program”-ra.

KOLPORTÁLJÁK – terjesztik, híresztelik (eredetileg: házhoz viszik).

353. oldal

FEJÉRVÁRY – az ettől a bekezdéstől számítva a 363. oldal második bekezdésének végéig terjedő részlet megjelent az *Újság* 1932. augusztus 7-i számában, *A nagy koalíció születése* címmel.

354. oldal

TULIPÁNT – a jelvénytulajdonosok viselt stilizált tulipánok a hazai ipar pártolását jelképezték. A Tulipán-akció – a szervezők elképzelése szerint – a nemzeti ellenállás részeként 1906-ban indult meg. Hamarosan csődbe jutott, kiderült végül az is, hogy a jelvényeket is külföldön állították elő.

361. oldal

AZ ELLENZÉK EGY NAP ALATT BEFEJEZTE TÖRTÉNETI HIVATÁSÁT – a koalíciós Wekerle-kormány kötelezettséget vállalt a választójog kiterjesztésére, s lemondott a „nemzeti követelések” megvalósításáról.

367. oldal

„SIC TRANSIT GLORIA MUNDI” – így múlik el a világi dicsőség.